

Circumvallatielinie op weg naar monumentenstatus

De slag om Groenlo

Slechts één maand heeft de staatse belegeringslinie rond Groenlo bestaan, in 1627. De overblijfselen worden een rijksmonument, zo is het plan. Maar bij een deel van de vijfhonderd eigenaren van de grond is deze slag nog niet gewonnen. JOSÉ SCHREURS & JAN VAN DOESBURG

Nederland scheidde zich in 1648 af van het Spaanse rijk. De periode die hieraan voorafging, heet onder historici de Opstand, maar de meeste mensen kennen haar als de Tachtigjarige Oorlog. Dat was een lange strijd van veldslagen en belegeringen, die begon in Holland en Zeeland en zich in de loop der tijd uitbreidde in andere richtingen. Overwinningen en nederlagen wisselden elkaar af. Steden werden veroverd en soms terugveroverd. Groenlo, in de Achterhoek, was een van de Spaanse bolwerken in de oostelijke Nederlanden. Ook deze stad is verscheidene malen belegerd. In 1627 wisten de staatse troepen onder leiding van prins Frederik Hendrik haar definitief te veroveren. Om dit te bereiken liet de prins rond Grol, zoals Groenlo ook wel wordt genoemd, een

FOTO KUENSTON

Elke twee jaar wordt de belegering van Groenlo nagespeeld

'Spanjaarden', waaronder Ieren en Engelsen, bijgestaan door de Groenlose burgerij. Direct na aankomst begonnen de soldaten grachten uit te graven en wallen op te werpen. Ze werkten dag en nacht door en waren in een week klaar. Resultaat: een zestien kilometer lang stelsel, met daarin grote schansen en kleinere, zogenoemde redoutes en hoornwerken, die als kralen aan een draad met elkaar verbonden waren. Aan de randen richtten zij kampementen in, waarin de troepen verbleven. De linie sloot de stad volledig van de buitenwereld af. De werken dienden tevens om Groenlo aan te vallen en zichzelf te kunnen verdedigen tegen uitvallen vanuit de stad en van buiten. Vervolgens groeven de staatsen loopgraven, waardoor zij kanonnen, munitie en soldaten dichterbij brachten. Van daaruit beschoten zij de stad met zogenaamde

Doordat de linie slechts kortstondig is gebruikt vormt deze een tijdcapsule

'vuurballen' of granaten, terwijl andere manschappen overdekte gangen over de stadsgrachten bouwden. De aanvallers werden vanuit de stad bestookt met brandende pek en kanonsvuur. Het lukte de Spaanse troepen niet om uit te breken en ook hulp van buitenaf faalde.

Vrede en sloop

Na enige tijd speelden de staatsen het klaar om met buskruit een bres in de stadswal te slaan en hierdoor stroomden zij binnen. Op 19 augustus 1627 gaven de Spanjaarden zich over, na een beleg van bijna een maand. De Spaanse soldaten mochten de stad verlaten met al hun bezittingen, ook hun wapens. In de maand erna liet Frederik Hendrik de verdedigingswerken van de gehavende stad zo veel mogelijk herstellen en de circumvallatielinie ontmantelen. Dit om te voorkomen dat het Spaanse leger zich

BRON WIKIPEDIA

De circumvallatielinie rond Groenlo op een kaart van Joan Blaeu uit 1649

opnieuw van Groenlo meester zou maken. De linie heeft dus maar kort bestaan en is meteen na de overgave vrijwel geheel gesloopt. Slechts hier en daar zijn er boven de grond resten bewaard gebleven. Waarom zijn deze zo belangrijk en waarom komen ze samen met ondergrondse sporen in aanmerking voor de monumentenstatus? Doordat de linie van Groenlo slechts kortstondig is gebruikt vormt deze als het ware een tijdcapsule, want veel andere linies uit de Tachtigjarige Oorlog zijn later ten dele opnieuw benut en veranderd. Bovendien is het bijzonder dat de sporen in de grond goed behouden zijn. Dit komt doordat deze, in tegenstelling tot die van andere linies, nog steeds in landelijk gebied liggen en niet later zijn overbouwd. Daar komt bij dat enkele delen nog zichtbaar zijn in het landschap of zich vanuit de lucht duidelijk aftekenen in de begroeiing op de akkers. Een van de schansen, de Engelse Schans, is gereconstrueerd.

Levend gehouden

De zege van Frederik Hendrik werd in 1627 groots gevierd. Het was in de oostelijke Nederlanden de eerste klinkende overwinning op de Spanjaarden sinds jaren. Joost van den Vondel schreef een 872 regels lang lofdicht. Het wapenfeit is daarna op allerlei manieren levend gehouden. Er zijn geuzenliederen, rocksongs en kinderboeken over geschreven. Tal van hedendaagse producten uit de Achterhoek refereren aan de belegering, zoals het Kanonbier van Grolsch. Deze brouwerij komt >>

indrukwekkend belegeringsstelsel aanleggen. Over deze zogeheten circumvallatielinie ontvingen vijfhonderd grondeigenaren in de gemeenten Oost Gelre en Berkelland onlangs een brief van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Het Rijk heeft het voornemen om de sporen van de linie aan te wijzen als rijksmonument. Het gaat om een van de 28 archeologisch waardevolle terreinen die minister Bussemaker vorig jaar voor deze wettelijke status voordroeg.

Grachten en wallen

In 1627 bestond het staatse leger rond Groenlo uit 27.000 huurlingen uit Frankrijk, Engeland, Schotland, Duitsland en de Nederlanden. Zij namen het op tegen slechts 1360 in de stad gelegerde

FOTO ARCHEODIENST

Vanwege een uitbreiding van boerderij de Esboom bij Lielvelde onderzochten archeologen in 2011 sporen van een gracht van de linie

Overblijfselen van de gracht en de wal van de Franse Schans zijn nog herkenbaar in het landschap

» oorspronkelijk uit Groenlo, Grol. Ook in de naam van het stadion van FC Twente, de Grolsch Veste, klinkt het beleg na. In en rond Groenlo zijn er allerlei verwijzingen naar te vinden en er zijn fiets- en wandelroutes langs de linie uitgezet. Op een nog steeds leeg stuk schootveld wordt de belegering elke twee jaar nagespeeld. Dit spektakel trekt duizenden bezoekers uit binnen- en buitenland. De linie leeft! Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw bestuurden lokale onderzoekers de linie aan de hand van oude topografische kaarten, lucht- en satellietfoto's en historische teksten. Dit leidde in 2008 tot het boek *Kijk op de linie*. Bovendien zijn er kleine opgravingen uitgevoerd, meestal vlak voor er iets gebouwd ging worden. Ook is er opgegraven om meer informatie te verzamelen over specifieke delen en om de exacte begrenzingen daarvan vast te stellen. Verder zijn er opgravingen verricht voorafgaand aan de reconstructie van de Engelse Schans.

Duurzaam behoud

Oost Gelre en Berkelland sloten enige tijd geleden een samenwerkingsovereenkomst met de provincie

Gelderland om de linie duurzaam te behouden en zicht- en 'beleefbaar' te maken. Deze doelstellingen verankerden de gemeenten ook in hun beleid. En beide vroegen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de resten aan te wijzen als rijksmonument. Wettelijke bescherming zien zij als erkenning op nationaal niveau van het belang van dit belegeringswerk. Om hiervoor in aanmerking te komen dient de circumvallatielinie te voldoen aan enkele criteria. Zo hoort zij bij te dragen aan het verhaal van de Nederlandse geschiedenis. Het monumentenbestand bevat tot nog toe nauwelijks complexen uit de Tachtigjarige Oorlog. De linie van Groenlo vult dus een lacune. Een tweede eis is dat zij van hoge cultuurhistorische waarde is. Onderzoek wijst uit dat dit inderdaad het geval is. De resten zijn goed bewaard gebleven en deels zelfs bovengronds zichtbaar. Ze vertellen, naast historische teksten en afbeeldingen, het verhaal van het beleg. Hun informatiewaarde is hoog. De linie is van nationaal belang, misschien zelfs van internationaal belang. Een derde criterium is de vraag of de resten behouden kunnen blijven. Aangezien zij grotendeels in agrarisch gebied liggen, is het perspectief hierop gunstig. Dit geldt zelfs voor het deel dat binnen een bedrijventerrein ligt. Hier wordt de linie als groenstrook uitgespaard tussen de bebouwing.

Steun

Een laatste belangrijk punt is dat er lokaal voldoende steun voor bestaat. Om dit te peilen overlegde de Rijksdienst met bestuurders en belegde een bijeenkomst met de eigenaren van de grond. De twee gemeenten hielden hoorzittingen. Draagvlak is er vanuit beide gemeenten, de historische verenigingen, de toeristische sector en veel eigenaren. Onder sommige eigenaren en gebruikers, vooral agrariërs, leven gemengde gevoelens. Bij hen is de slag om Groenlo nog niet helemaal gewonnen. Aan de ene kant zijn zij trots op hun verleden. Maar aan de andere kant zijn zij bang om kosten te moeten maken voor archeologisch onderzoek, als ze bijvoorbeeld een nieuwe schuur willen bouwen. Hierover stelden zij op de bijeenkomsten vele, terechte vragen. De monumentenstatus heeft namelijk consequenties. Het uitgangspunt voor de bescherming is duurzaam behoud van de resten. Wat betekent dat in de praktijk? Als rijksmonument zal de linie grotendeels dezelfde grenzen krijgen als het gebied waarbinnen de

terreineigenaren ook nu al een gemeentelijke vergunning nodig hebben voor ingrepen met gevolgen voor de archeologische resten. Op sommige plaatsen wordt dan op kosten van de aanvrager eerst opgegraven. Ook in de nieuwe situatie zal dat het geval zijn. Alleen de binnenterreinen van de kamperementen komen erbij. De resten zijn zoals gezegd zo goed bewaard gebleven omdat ze grotendeels in onbebouwd, agrarisch gebied liggen. Daarom is er geen enkel bezwaar om de huidige landbouw voort te zetten. Vergunningen zijn hier uiteraard niet voor nodig. En voor beheer dat het behoud ten goede komt, biedt het Rijk subsidie aan.

Toekomstige generaties

Met de aanwijzing als rijksmonument zal een complex van grote historische waarde beschermd worden. De bescherming zal ertoe bijdragen dat de resten bewaard blijven en dat de bijzondere ligging in een grotendeels open landschap behouden blijft. Hierdoor zal de circumvallatielinie van Groenlo

Onder sommige eigenaren, vooral agrariërs, leven gemengde gevoelens

'beleefbaar' blijven. Ook toekomstige generaties zullen er met hun eigen vragen, methoden en technieken kennis van kunnen nemen en onderzoek naar kunnen doen.

De enthousiaste inzet van bevolking, gemeente en provincie houdt deze fase uit onze collectieve geschiedenis actueel. Binnen de Engelse Schans bijvoorbeeld komen elk jaar bezoekers van festival de Zwarte Cross samen. Op deze manier heeft erfgoed nieuwe functies en betekenissen voor verschillende groepen en blijft de herinnering aan het beleg van Groenlo springlevend. ■

José Schreurs is adviseur archeologie en Jan van Doesburg is specialist middeleeuwen en nieuwe tijd, beiden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, j.schreurs@cultureelerfgoed.nl & j.van.doesburg@cultureelerfgoed.nl. Met dank aan Peter Ballast, Godfried Nijs en Joep van der Pluijm.

De Engelse Schans op 26 juli van dit jaar, tijdens festival de Zwarte Cross